

La qüestió del vel. Reflexions entorn la regulació de l'ús del vel en els espais públics

GISELA VARGAS

Analista de la Fundació Rafael Campalans

El debat sobre l'ús del vel a l'espai públic és només un petit element d'una reflexió de molt major abast i complexitat. Darrera de la discussió sobre aquesta qüestió concreta rau la necessitat de definir la manera en què les nostres societats han de fer front i han de gestionar una diversitat cultural cada cop més acusada i que ha crescut molt en, relativament, poc temps.

En qualsevol cas, i un cop exposats els principals elements del debat, l'autora conclou que la regulació de la utilització del vel en les nostres societats es fa cada vegada més necessària, especialment per tal de garantir la igualtat real i efectiva entre homes i dones.

La creixent i continuada arribada d'immigrants que està tenint lloc en els darrers anys a les societats occidentals i la necessitat d'aquestes societats d'encabir aquesta diversitat creixent estan plantejant una sèrie de reptes sobre els què reflexionar i als que cal donar resposta. La presa en consideració d'aquests reptes és fonamental per tal de poder definir un model d'integració que sigui coherent amb l'experiència històrica, cultural i política de cada societat i que, a la vegada, sigui capaç de garantir el respecte per la diferència i la cohesió social en una societat cada cop més plural.

Aquest article pretén apuntar els principals elements de debat sobre un dels temes relacionats amb la immigració que més controvèrsia ha causat en els darrers temps: la limitació o prohibició de l'ús del vel per part de les dones musulmanes en llocs públics. Es tracta d'un tema de gran complexitat que ha adquirit rellevància, especialment, a partir de la prohibició de l'ús dels símbols religiosos a les escoles públiques a França l'any 2004 (prohibició que ha tingut particular repercussió en el cas de les alumnes musulmanes que duïen el vel al centre escolar).

En els darrers mesos, el debat ha tornat a ressorgir amb força; per un costat, arran de la decisió del govern dels Països Baixos de prohibir el *burka* en llocs públics i, per altra banda, a partir de la proposta de Jack Straw, líder de la Cambra dels Comuns i membre destacat del Partit Laborista britànic, d'iniciar un debat sobre la prohibició de la utilització de vels que cobreixin completament el rostre.

La qüestió de l'ús del vel a l'espai públic ha tornat a ser impulsada en un context en que estan essent posats en qüestió tant el model d'integració multiculturalista, que

tradicionalment s'ha desenvolupat a Holanda i el Regne Unit, com el model assimilacionista, que ha caracteritzat la política d'integració francesa. L'assassinat del cineasta Teo Van Gogh i la polèmica decisió de la ministra holandesa d'immigració sobre l'expulsió del país de la diputada Ayaan Hirsi Alí a Holanda; les revoltes a les *banlieues* franceses; i els atemptats del 7 de juliol de 2005 a Londres han estat els principals detonants de la reflexió sobre les mancances dels respectius models d'integració.

A la vegada, en aquests tres països, amb una llarga tradició migratòria i considerats referents en la integració, s'ha produït un enduriment en les actituds vers el fet migratori, tant dels partits polítics independentment de la seva posició en l'eix esquerra-dreta, com de la ciutadania. A la vegada, certs partits polítics amb un discurs clarament xenòfob i contrari a la immigració han experimentat un creixement notable i han guanyat en recolzament ciutadà.

Evidentment, en aquest context, el debat sobre l'ús del vel a l'espai públic és només un petit element d'una reflexió de molt major abast i complexitat. Darrera de la discussió sobre aquesta qüestió concreta rau la necessitat de definir la manera en què les nostres societats han de fer front i han de gestionar una diversitat cultural cada cop més acusada i que ha crescut molt en, relativament, poc temps.

Malgrat això, la utilització del vel i la seva regulació no són fets banals. La seva incidència sobre l'especificat de la situació i dels reptes que han d'afrontar les dones immigrants; la seva relació amb la identitat de les persones immigrades; la definició i la presència de la laïcitat a la nostra societat; i la percepció de la immigració per part de la població autòctona, són elements directament relacionats

amb la qüestió i als que, necessàriament, s'ha de prestar atenció en la construcció d'un model d'integració de la immigració.

Decisió lliure o imposició?

En primer lloc, en el debat sorgeix una qüestió relativa als drets de les dones, ja que apareixen dificultats per distingir si l'ús del vel és una imposició de les famílies i de la comunitat sobre les dones. En molts casos i des del punt de vista de les societats occidentals, l'ús d'aquesta peça de vestir pot ser interpretat com un símbol d'opressió i de submissió de la dona, com un element per a refermar la situació d'inferioritat de les dones.

Però, si es tracta d'un símbol d'opressió, s'ha de prohibir el seu ús malgrat que les dones manifestin la seva voluntat explícita de portar-lo? Fins a quin punt es pot assegurar que aquestes dones no es veuen obligades a dur-lo per les pressions de les seves comunitats d'origen o de les seves famílies?

Si considerem que en la nostra societat existeixen suficients garanties per a que no es produeixin situacions de limitació de l'autonomia de les dones dins de les seves famílies la prohibició de l'ús del vel no té justificació. En canvi, si en la nostra societat no es donen les condicions necessàries per a la igualtat real i efectiva, tant en l'àmbit públic com en l'àmbit privat, la imposició de certes limitacions o, fins i tot, la prohibició de l'ús del vel estaria justificada. En aquest cas, des dels poders públics es podria limitar l'ús d'un símbol religiós per tal de protegir la igualtat de totes les persones independentment del seu sexe, és a dir, per evitar la discriminació sexista.

No obstant, si en nom de la igualtat entre homes i dones es prohibís o es limités l'ús del vel, s'estaria acabant realment amb la situació de discriminació i de manca d'autonomia d'aquestes dones? Evidentment, la resposta és negativa. La prohibició o limitació de l'ús del vel en l'espai públic no acabaria amb la discriminació en l'àmbit privat. Les mesures per a eradicar aquesta discriminació han de ser més complexes, ja que han d'incidir en les seves causes més profundes i el seu horitzó és, necessàriament, el llarg termini.

Tenint en compte això, cal no menysprear el rellevant

paper dels símbols en la visibilització dels problemes i en la conscienciació de la societat respecte la importància de determinats valors fonamentals per a una societat democràtica. Per tant, la limitació o prohibició de l'ús del vel adreçada a evitar la discriminació sexista, seria un element de sensibilització de la ciutadania i, sobretot, de les generacions més joves (especialment les d'origen immigrant) vers la importància de la igualtat entre homes i dones com a principi bàsic i condició *sine qua non* per a l'existència d'una societat plenament democràtica.

D'altra banda, també cal reflexionar sobre les possibles conseqüències de la prohibició del vel o de determinats tipus de vel en l'espai públic. Davant d'aquesta prohibició, i si realment existeixen situacions de submissió i de manca d'autonomia, les dones continuarien sortint al carrer, ja sense vel, o restarien recloses a les seves llars? Si la conseqüència de la regulació de l'ús del vel fos la segona, cal tenir en compte que la situació d'aquestes dones es veuria agreujada, ja que, a la seva inicial manca d'autonomia, s'afegiria el seu aïllament i la impossibilitat de poder relacionar-se amb persones més enllà dels límits de la comunitat.

La prohibició o limitació de l'ús del vel en l'espai públic no acabaria amb la discriminació en l'àmbit privat. Les mesures per a eradicar aquesta discriminació han de ser més complexes, ja que han d'incidir en les seves causes més profundes i el seu horitzó és, necessàriament, el llarg termini

Així, per exemple, en el cas de la prohibició dels símbols religiosos a les escoles públiques franceses l'any 2004 van sorgir opinions que expressaven preocupació pel possible increment de l'absentisme i de l'abandonament prematur dels estudis entre el col·lectiu

d'alumnes afectades per la prohibició del vel. Dos anys després de l'aplicació de la llei, i malgrat els escassos incidents a les escoles per aquest motiu, s'ha produït un increment molt significatiu de la matriculació a les escoles a distància, així com, de l'obertura d'escoles islàmiques¹.

També cal tenir en compte que la prohibició a França no qüestiona ni impedeix l'ús del vel en altres espais, sinó que es limita a l'àmbit escolar i, en concret, a les escoles públiques. És a dir, un cop fora del centre escolar, no s'impedeix que les alumnes es tornin a posar el vel. D'altra banda, la prohibició no afecta les escoles privades, amb la qual cosa, els pares que no estan d'acord amb la prohibició, tenen una alternativa per a l'escolarització de les seves filles.

Per altre costat, la prohibició de l'ús del vel a determinats espais ens pot fer plantejar-nos si la prohibició

¹ La Vanguardia, 21 d'octubre de 2006

funciona també en el cas dels hàbits de les monges. Així, si es decidís prohibir el vel a la Universitat, tal i com succeeix a Turquia, aquesta prohibició afectaria també les monges a la Universitat? En aquest cas, també es consideraria l'hàbit un símbol religiós i, per tant, es vedaria el seu ús?

D'aquesta manera, les reflexions entorn de l'ús del vel ens porten a la necessitat de definir els límits entre la llibertat dels individus a manifestar la seva pertinença religiosa o cultural i l'obligació de l'Estat d'actuar limitant aquesta llibertat individual en nom d'un principi democràtic, en aquest cas la igualtat entre els homes i les dones, que es considera que està per sobre d'aquesta llibertat.

El vel com a pràctica cultural o com a precepte religiós

Però, en relació a la limitació dels símbols religiosos, es planteja el dubte sobre si l'ús del vel és un precepte religiós o si es tracta d'una pràctica cultural que, únicament, afirma una identitat diferenciada de la resta de la societat.

Des de la perspectiva occidental s'acostuma a relacionar el vel amb un símbol de caràcter religiós, encara que nombrosos intel·lectuals i, fins i tot, moltes de les dones que utilitzen el vel, afirmen que es tracta més d'una pràctica cultural que d'un símbol de caràcter religiós. Així, autores com Fatima Mernissi i Leïla Babès plantegen que l'Alcorà en cap moment estableix l'obligació de dur el vel² i que, per tant, no es pot considerar l'ús del vel en termes religiosos.

En aquesta mateixa línia, d'altres autors es refereixen al vel com una pràctica habitual, com un costum que amb el pas del temps les dones han interioritzat i que ha acabat esdevenint una tradició cultural³. En aquest cas, l'ús del vel respondria, sobretot, a una qüestió d'identitat, les dones ho portarien com un mecanisme a través del que refermar la seva identitat diferenciada. Això és el que argumenten nombrosos intel·lectuals per explicar l'increment de l'ús del vel en les societats occidentals en els darrers anys. En aquest sentit, a partir de l'11-S i davant el creixent sentiment antimusulmà a Occident, moltes dones musulmanes haurien decidit lliurement utilitzar el vel com a mode d'expressió i de reivindicació de la seva identitat cultural.

Per altra banda, cal tenir en compte, tal i com afirma Alain Blomart⁴, els motius pels quals l'Islam ha esdevingut, per a moltes persones immigrades o de procedència immigrant, el principal proveïdor de valors i pràctiques de referència. Així, aquestes persones entendrien l'Islam com una mecanisme per a recuperar o evitar la pèrdua de la seva identitat d'origen; a la vegada que els proporcionaria elements de referència en una societat canviant, que sovint genera situacions d'exclusió, en què l'Estat ha deixat de generar referents i les ideologies d'esquerra i els sindicats tampoc no proporcionen valors solidaris ni esperança.

Més enllà del vel com a símbol cultural o identitari, en el debat també sorgeixen veus que afirmen que el vel és un reflex de la concepció de la dona com a objecte sexual. El vel seria el mecanisme a través del qual s'aconsegueix controlar i privar la dona del domini sobre el seu cos. Es tractaria d'un símbol de la decència de la dona i, per tant, del control sexual sobre ella per part de l'home. En aquest cas, doncs, el vel suposaria el retorn a la primera línia del debat sobre actituds i valors sobre la sexualitat de la dona que a les societats occidentals es consideren superats des de fa dècades.

En tot cas, el límit entre el caràcter religiós o cultural del vel és molt difús i sovint aquestes dues identifications es troben profundament imbricades, ja que, l'element religiós forma part de la identificació cultural de societats i persones. Per tant, en el plantejament de les possibles restriccions a l'ús del vel el seu

caràcter religiós i cultural i el seu significat, tant per a la resta de la societat com per a les persones que el duen, són factors que cal tenir en compte i que tenen una difícil resposta donada la seva superposició. En qualsevol cas, sembla important reflexionar sobre el pes i les implicacions de cadascun d'aquests dos elements (el cultural o el religiós) en la regulació de l'ús del vel abans de plantejar-la.

Diversitat d'identitats: models d'integració de la immigració

La regulació de la utilització del vel posa sobre la taula un seguit de qüestions relatives a l'articulació de les identitats en les nostres societats. En un context cada cop més heterogeni i canviant en que apareixen identitats noves i

¹ *La Vanguardia*, 21 d'octubre de 2006

² *La Vanguardia*, 7 de desembre de 2006

³ *La Vanguardia*, 25 de setembre de 2006

⁴ Blomart, Alain; "El paper social i identitari de les religions en un context migratori". A: *FRC. Revista de Debat Polític*. Número 13: *Mil dies de Govern Maragall*, Fundació Rafael Campalans: 2006

diverses, es fa patent la necessitat de decidir els mecanismes d'articulació de les diferents identitats en la societat i quins factors seran prioritaris en les polítiques de gestió de la diversitat cultural.

Els principals models d'integració de la immigració desenvolupats fins ara a les societats occidentals, l'assimilacionisme francès i el multiculturalisme holandès o britànic, s'han diferenciat, fonamentalment, per les seves respostes a l'acomodació de les diferències culturals i religioses que la immigració introduïa en el si de les seves societats.

Així, a França s'ha desenvolupat una política adreçada a la dissolució de les identitats dels ciutadans d'origen estranger en un marc de valors i principis considerats universals i comuns, que s'entén garantit per l'Estat a través de la seva neutralitat en qüestions religioses i identitàries. Per la seva banda, tant als Països Baixos com al Regne Unit s'han dut a terme mesures encaminades a garantir el respecte a les identitats diferenciades de la població d'origen immigrant a través del manteniment de les pràctiques culturals i dels valors propis de cada comunitat en el si de les societats d'acollida.

Però davant els successos que han qüestionat aquests dos models, el repte actual rau en la capacitat de les societats occidentals de respectar l'existència d'identitats diverses al mateix temps que són capaces de generar pràctiques i valors compartits dins d'una nova identitat comuna a tota la ciutadania, independentment del seu origen.

En aquesta nova identitat, quins han de ser els principals valors compartits per la ciutadania? El respecte per la diversitat cultural i religiosa ha de formar part, sense cap mena de dubte, d'aquesta identitat comuna. Però, més enllà d'aquest, els drets humans i els principis democràtics han de ser els seus components fonamentals. Així, sembla clar que

el límit a certes pràctiques culturals o religioses el marquen les lleis i el Codi Penal. Però el veritable problema, tal i com afirma Ferran Sáez⁵, rau en aquelles creences o actituds culturals o religioses que, sense ser il·legals, poden vulnerar, de manera puntual encara que greu, la legislació de les societats d'acollida.

És, precisament aquí, on apareix un dels arguments més forts favorable a la limitació de l'ús del vel. Ja que, en la mesura en que altres principis democràtics, que també formen part de la identitat compartida de tota la ciutadania, poden ser vulnerats per l'ús d'un símbol religiós, en aquest cas el vel, ha de ser possible i acceptable des del punt de vista d'aquesta identitat comuna, la prohibició o limitació del seu ús.

Laïcitat i intervenció de l'Estat en les pràctiques religioses i culturals

D'altra banda, la laïcitat de l'Estat és un concepte present al llarg de tot el debat sobre la regulació del vel. En aquest sentit, sorgeixen reflexions entorn de si l'Estat està legitimat a actuar i a incidir en l'esfera individual, en la de les creences de les persones; així com qüestionaments sobre la capacitat de l'Estat d'assenyalar, de manera neutral, què està bé i què està malament en les decisions de les persones sobre les seves pràctiques religioses o culturals. Així mateix, es planteja quin és el significat de la neutralitat quan aquesta fa referència a les actuacions de l'Estat.

Podem entendre la laïcitat de l'Estat com la capacitat de l'Estat de fer possible un marc que puguin compartir tots els membres de la societat, independentment de la seva diversitat de creences i d'adscripcions culturals, és a dir, com la capacitat de generar espais neutrals. En aquest mateix sentit, s'entén que l'Estat ha de ser neutral en les seves actuacions per tal de generar aquests espais i donar un tractament igual als ciutadans i ciutadanes.

⁵ Sáez, Ferran. "Democràcia representativa i pluralitat cultural". A: FRC. *Revista de Debat Polític*. Número 12: *Immigració, Identitat i Convivència*. Fundació Rafael Campalans: 2006

No obstant, existeixen dues maneres de plantejar aquesta neutralitat. Per un costat, hom pot concebre aquesta neutralitat de l'Estat com l'absència d'actuacions reguladores per part de l'Estat en aquest àmbit, en pressuposar que forma part de la llibertat dels individus. En aquest cas, els espais serien neutrals vers els individus en tant que cadascun podria expressar les seves creences i dur a terme les seves pràctiques religioses amb total llibertat. Però, per altre costat, la neutralitat de l'Estat també es pot pensar com la intervenció activa de l'Estat en la generació d'aquests espais. Per tant, en aquest cas els espais serien neutrals en la mesura en que l'Estat generaria un marc en que estarien regulats comportaments i pràctiques com a garants d'aquesta neutralitat.

En bona mesura, la manera d'entendre aquesta neutralitat de l'Estat marcarà les consideracions entorn les altres dues qüestions. Només en cas que es consideri la neutralitat de l'Estat com la seva capacitat de generar, activament, espais neutrals es jutjarà que l'Estat està legitimat a actuar, en aquest cas, regulant l'ús d'un símbol religiós determinat. D'acord amb aquesta visió, l'Estat està legitimat a elaborar unes lleis comunes que tots els ciutadans i ciutadanes han de respectar, ja que les lleis de l'Estat són considerades superiors a les lleis de la comunitat. En cas contrari, si s'entén la neutralitat com l'absència d'intervenció de l'Estat, les actuacions de l'Estat no es trobaran justificades, ans al contrari, poden ser vistes com un impediment per a la neutralitat efectiva d'aquests espais comuns.

Regulació de l'ús del vel en els diferents espais i segons els tipus de vels

D'altra banda, en el debat sobre l'ús del vel es planteja la diferenciació entre espai públic i espai privat com a element destacat. En aquest sentit, la regulació de l'ús del vel únicament es pot dur a terme en l'espai públic en nom d'uns principis considerats fonamentals per a una societat democràtica. En l'àmbit privat, les actuacions es troben limitades pel respecte a la llibertat individual i, per aquest motiu, es poden considerar les actuacions en l'espai públic com a eficaces quant a la conscienciació i visibilització per part de la societat de la igualtat com a principi fonamental

d'una societat democràtica. L'argument de la conscienciació es pot considerar com un dels més consistents en quant a la possibilitat de limitar l'ús del vel en determinats espais com, per exemple, el lloc de treball o l'escola pública.

En relació a la limitació de l'ús del vel en les escoles apareix el debat al voltant de l'ús del vel per part de persones que no són adultes. D'una banda, l'ús del vel entre adolescents pot ser qüestionat en la mesura que es consideri que aquestes no tenen capacitat per prendre decisions i, per tant, l'ús del vel en aquests casos no depèn de la seva voluntat sinó de la dels seus pares i mares. Però, per altra banda, cal plantejar que els progenitors inculquen als seus fills els valors i pràctiques culturals que creuen adients i, en cap altre cas, l'Estat intervé en aquestes decisions. No obstant, també ens podem preguntar fins a quin punt una noia de quinze o setze anys no té la suficient capacitat per prendre decisions sobre la seva indumentària.

Davant el qüestionament dels models assimilacionista (França) i multiculturalista (Holand, Regne Unit), el repte actual rau en la capacitat de les societats occidentals de respectar l'existència d'identitats diverses al mateix temps que són capaces de generar pràctiques i valors compartits dins d'una nova identitat comuna a tota la ciutadania, independentment del seu origen

Per altre costat i, especialment, a partir de les declaracions de Jack Straw, el debat també ha girat cap a la limitació, ja no tant de l'ús, com del tipus de vel utilitzat. En les societats occidentals pot resultar difícil de comprendre l'ús de vels que cobreixin totalment la cara, deixant un petit espai pels ulls. La utilització d'aquests tipus de vels pot ser desaprovada en aquestes societats tant per qüestions de seguretat, com per qüestions relatives a la lluita

contra la discriminació per raó de sexe.

Quant a la seguretat, han aparegut argumentacions favorables a la prohibició d'aquests tipus de vels en l'espai públic en general, és a dir, en places i carrers i no només en determinats àmbits com podrien ser l'escola o el lloc de treball. Segons els defensors d'aquesta prohibició, la utilització de vels d'aquest tipus genera sensacions d'estranyesa i d'inseguretat entre la població autòctona que es poden traduir fàcilment en un clima de rebuig a la immigració.

A la vegada, i des del punt de vista de la igualtat entre homes i dones, l'ús d'aquests tipus de vels pot ser vist com una mostra clara de la discriminació contra les dones. En aquest sentit, des de certes corrents d'opinió es pot entendre que el simbolisme del vel aniria més enllà de la diferenciació cultural o del precepte religiós i al seu darrere

⁶ Cuperus, René. "La societat multicultural: un concepte pertorbador". A: *FRC. Revista de Debat Polític*. Número 12: *Immigració, Identitat i Convivència*. Fundació Rafael Campalans: 2006

existiria una voluntat d'invisibilitzar, de negar el paper de les dones a la societat. Per tant, la prohibició de vels integrals respondria a la garantia, per part de l'Estat, de valors considerats fonamentals per a la democràcia i que, en aquest cas, podrien xocar amb la llibertat de les persones a manifestar la seva pertinença religiosa o cultural.

Consideracions finals

Un cop exposats els principals elements del debat, podem concloure que la regulació de la utilització del vel en les nostres societats es fa cada vegada més necessària, especialment per tal de garantir la igualtat real i efectiva entre homes i dones. En aquest sentit, l'establiment d'un seguit de mesures que introdueixin limitacions a l'ús del vel en determinats espais públics i l'ús de vels integrals en l'espai públic pot ser positiu. Sense menystenir la importància del respecte per la pluralitat religiosa i cultural a les nostres societats i de la llibertat de consciència dels seus ciutadans i ciutadanes, la igualtat entre els membres d'aquestes societats és un valor fonamental que està per sobre. Així, en cas de xoc entre la llibertat d'uns i la igualtat de tots i totes, l'Estat està legitimat a limitar aquesta llibertat per a evitar possibles

situacions de discriminació i garantir la igualtat.

Cal no oblidar, però, que els reptes que planteja la diversitat cultural a les nostres societats no es limiten a la qüestió del vel, sinó que van molt més enllà. Així, la construcció d'un model d'integració capaç de generar una identitat compartida respectat les diferències culturals, és una prioritat per a la construcció de societats fortes i amb uns elevats nivells de cohesió social. En la definició d'aquest model el respecte a la pluralitat cultural i religiosa ha de ser un element fonamental, i la democràcia ha de situar-se com a pilar bàsic del model. Dit en altres paraules, l'objectiu seria, tal i com assenyala Cuperus⁶, l'assimilació amb la retenció de la pròpia identitat cultural.

Podem entendre la laïcitat de l'Estat com la capacitat de l'Estat de fer possible un marc que puguin compartir tots els membres de la societat, independentment de la seva diversitat de creences i d'adscripcions culturals, és a dir, com la capacitat de generar espais neutrals

Es tracta, com s'ha apuntat al començament, d'una qüestió extremadament complexa tant per la superposició de factors com la identificació religiosa i cultural que comporta; com per la gran dificultat de plantejar la regulació d'aspectes tan subjectius com la cultura i la religió, sobre els quals la voluntat de les persones té una incidència important. Malgrat això encetar reflexions entorn aquestes qüestions resulta beneficiós i inevitable en unes societats cada cop més heterogènies i canviant. ■

NOVETAT EDITORIAL

PVP: 12 euros

CATALANISME FEDERALISTA

Aquest quart número de la col·lecció *FRC Llibres* és un recull d'articles i intervencions del viceprimer secretari i portaveu del PSC, Miquel Iceta, des de finals de l'any 2004 fins el setembre de 2007, on argumenta el perquè de l'eficàcia i la vigència del projecte del socialisme democràtic, catalanista i federalista per impulsar les reformes necessàries per avançar en la justícia social i per fer enfortir la plurinacionalitat d'Espanya.

Com indica el president Montilla en el pròleg, "aquest llibre respon a una consciència clara de quina és la nostra realitat, de les seves necessitats i les seves aspiracions. I, sobretot, respon a una idea clara de país. Miquel Iceta és un polític constructiu. Ho fa, tenaçment, a partir de les idees, de l'experiència, de la realitat i d'un projecte polític contrastat. Són aquestes qualitats les que l'han convertit en una persona clau per entendre l'evolució de la política catalana durant els darrers anys. Qualitats demostrades de manera eloqüent en les seves intervencions i reflexions, ara recollides aquest volum"